

MUHAMMAD ALIXON.

Namangan davlat universiteti.

Ijtimoiy fanlar fakulteti Tarix

yo`nalishi 2-bosqich talabasi

Muhammadiyev Bilol Ismoil o`g`li.

E-mail: bilolmuhammadiyev5@gmail.com

Tel: +998957707796

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Qo`qon xoni Muhammad Alixonni dunyoga kelishi, yoshlik yillari, taxtga chiqish davridagi siyosiy holat, Qoqon xonligi hududni kengaytirishi, Qoshg`ardagi kurashlar, Xitoy bilan aliqalari, qilgan nomaqbul ishlari, Buxoro amirligi hujumiga uchrashi va o`limi yoritiladi.*

***Kalit so`zlar:*** *Ming urug`i, Umarxon, Qoshg`ar, Johongirxo`ja, Amir Nasurullohxon, Muhammad Amin, Maxmud Sulton, Nodirabegim, Ibrohim dodxoh.*

Muhammad Alixon Qo`qon xonligida hukumronlik qilgan davrini ham ijobiy ham salbiy voqialar bilan eslaymiz. Chunki u xonlik taxtida o`tirgan maxalda Qo`qon xonligi eng katta hududlarga ega bo`lib oldi. Xonlik iqtisodiyoti ham ancha rivoj topti. Xazinaga tushadigan daromadlar ko`paydi. Lekin yosh xon ichikilika berilgan, bundan tashqari shariat qoidalariga to`g`ri kelmaydigan ishlarni ham alga oshirdi. Buning natijasda Buxoro amirligi hujumiga uchradi va Amir Nasurullohxon tomonidan qatl etildi.

Muhammad Alixon 1810-yilda tug`ulgan. Otasi Umarxon ibn Norbo`tabiy. Onasi Nodirabegim Rahmonqulbiyning qizi. Umarxon va Nodirabegim 1807-yilda turmush qurganlar. Muhammad Alixon tug`ulgan payt Umarxon taxtga chiqan edi. Muhammad Alixon yoshligidan injiq, erka, badjahil bo`lib o`sgan.

1822-yil kuzida Umarxon kasal bo`lib qoldi va 17 kundan keyin ertalab vafot etdi. Tush vaqtida esa uning o`g`li Muhammad Ali xon etib ko`tarildi. Bu paya Muhammad Ali 12 yoshda edi. Ertasi Kundan davlat ishlarini boshqarishga kirishdi.

Uning hukumronligi davrida Qo`qon hududi kengaytirildi: Janubiy Oloy tog` etagidagi tojiklar bo`ysintirildi. Qorategi butunlay, Darvoz, Shug`no, Roshan, Voxan faqat nomigagina zabt etildi.[5. - B28]

Muhammad Alixon xonlikni sharq tomonga ham kengaytirish siyosatini yuritdi. Madalixonning eng yirik harbiy harakati Qoshg`arga amalga oshirilgan. Madalixonning Qoshg`arga yurishining asl sababi otasi davridan beri Qo`qonda asirlikda saqlanayotgan Jahongirxo`janing takror Qoshg`arga qochishi edi. Qo`qon xonlari Jahongirxo`jani Qo`qonda saqlab turganliklari uchun Xitoydan ming yombi (boshqa manbalarga ko`ra 200 yombi) kumush olib turganlar. Umarxon davrida Jahongirxo`ja Qo`qonda O`rdada qamog`ida saqlangan va unga yaxshi muomalada bo`lingan. Muhammad Alixon davrida esa aksincha bo`lganidan, Johongirxo`ja Qoshg`arga qochishga urundi, lekin Andijonda qo`lga tushib yana Qo`qonga qaytarldi. 1824-yilda Farg`onada qattiq zilzila bo`ldi. Zilziladagi tartibsizliklardan foydalanib yana bir bor qochishga muyassar bo`lgan Johongirxo`ja Balx va Badaxshon tomonlardan itfoq tuzib Qoshg`arga hujum boshlagan. Johongirxo`ja Qoshg`ar va uning atrofidagi hududlarda o`z hukumronligini o`rnatgan bo`lsada, 1829-yilning yozida Xitoy hujimlari natijasida asirga tushdi va Pekinga olib borilib qat etildi. Xitoyliklar bu vaqtda Madalixonga elchi jo`natib, uni xo`jalarni ularga qarshi qurollantirmasligi uchun kelishishga harakat qiladilar. Lekin Madalixon xitoyliklar taklifini rad etib, Qoshg`arga yurish uyushtiradi. Manbalarda bu yurishning sababi sifatida xonlikka qarashli hududlardan soliqni o`z vaqtida yig`ilmayotganligi, navbatdagi yurish uchun xazinani to`ldirish sifatida ko`rsatiladi. Shu yili Qo`qonga Xitoy elchisi keladi. Qo`qonda Xitoy elchisi taklifi muhokama qilinib, Pekinga A`lam pochcha boshchiligida elchilar jo`natiladi. Elchi Pekinda katta dabdabalar bilan qabul qilinadi. Madalixon Xitoy imperatoriga quyidagi talablarni jo`natgan edi: 1) Pekinda asirlikda tutilayotgan sayyid (xo`ja)larni ozod qilish (chunki ular Payg`ambar avlodidan); 2) Yetti shahar Qoshg`ardagi musulmonlarni shariat asosida boshqarish uchun topshirish; 3) Har yili Xitoydan 10 ming yombi miqdorida kumushni bojxona solig`i sifatida to`lash.

Madalixoni Qoshg`arga ikkinchi bor hujumi, 1830-yilda sodir bo`ldi. Bu

yurushlarda Qo`qon xonligidan 40 ming atrofida qo`shin bo`lgan. Qo`qonliklar bir-nechta g`alabalarga ershganlar. Gulbog` qal`asini qamal qilinishi 4 oygacha cho`zilgan. Natijada Madalixon Pekinga yana elchi yubordi.[1.-B 31].

Elchilar muzokarasidan keyin 70 ming uyg`ur musulmonlarini Andijon viloyatiga ko`chirib keltirdi. Natijada din peshvolari Muhammad Alixonga “G`oziy” (“din homiysi” “din yo`lida kurashuvchi”) unvonini berdilar.

Shu yilari yani 1829-1830-yillarda Muhammad Alixon o`z ukasidan hadiksiray boshladi. Chunki u taxtga dovo qilgivchilardan edi. Muhammad Alixon undan qutilish maqsadida, til biriktirib onasini oldidan chaqirib oldi va Shaxrisabiz tomonga surgun qilib yubordi.

Muhammad Alixon ko`plab buzuq ishlarni amalga oshirdi. Jumladan Olimxoni amakisi Maxmudxoni o`limidan so`ng uning ayolaridan biriga Umarxon uylangan edi. Muhammad Alixon otasini o`limidan keyin, u xotindi o`z xaramiga olib qolgan edi.[4.-B 630]

Muhammad Alixon 1831- yilda O`ratepaga sair qilib yurgan mahalda, otasini xotinlaridan biri Xonposhsho oyimni ko`rib uni yoqtirib qoladi. Xonposhsha ham hech ikkilanmay u bilan pinhona aloqa qilib yurgan.[2.-B 42]

Bir kuni tepada nomi tilga olingan ikki ayol tortishib qoladi. Muhammad alixon Xonposhshoni tarafini olib u ayolni o`ldiradi. Bundan tashqari ikki kishi biri Xushxol dodxoh, ikkinchisi Oshula laqabli Bibinor nomli kishlar butun Farg`ona bo`ylab, ko`ziga yoqan qiz va ayolarni Muhammad Alixon saroyiga yuborar edi. Qiz va ayolini olib qolish uchun odamlar bor yog`ini berar edi. Muhammad Alixon shariat qoidalariga zid ishlarni, o`zicha buzub yolg`on fatvolar bilan ish ko`rardi. Bundan tashqari qimor o`yiniga ham qiziqib, qaysi viloyatda mashhur qimorboz bo`lsa toptirib kelib tuni bo`yi qimor o`ynr edi. Bu buzuqchiliklari uzoqa bormadi uning qilib yurgan ishlari Qoqon xonligi taqdiri uchun juda ayanchli hodisalarga olib keldi.[4.-B 632].

Buxoro amirlari o`zlarini mintaqada amir al -mo`minin hisoblar edi. Qo`qon xonligidagi bu kabi ishalar Buxoro amiri Amir Nasurullohxoni befarq qoldirmadi. Amir Nasurullohxon Buxoro atrofidagi hududlarini birlashtirish yo`lida kurashlar olib bordi. Jumladan 1840-1842-yilar oralig`ida, Qo`qon xonligi Buxorodan tortib olgan va

o`rtadagi tortishuvli hududlar, Bashog`ir, Xojand, O`ratepa, Jizzax, Toshkent va Zominni qayta buxoroga bo`ysuntirdi.[3.-B 20].

Nasurullohxon farmoni bilan 1842-yil 2-aprelda 18 ming piyoda askar va 7 ta to`p bilan Qo`qonga yurish boshladi. Amirni Qo`qonga nisbatan kam kuch bilan yurishiga sabab, xivaliklar Qo`qoni tarafini olib, Buxoroga xaf solib turgani uchun yarim qo`shinini Buxoroga qoldirishga majbur bo`lgan edi. 17-aprelga kelib Amir qo`shinlari Qo`qondan 15-16 chaqirim nariga kelib to`xtadi. Buxorolilarni Qo`qon ostonsida paydo bo`lganini eshitgan Madalixon sarosimaga tushdi. Madalixon Amir bilan diplomatic muzokaralar oliborish uchun katta o`g`li Muhammad Amin va Qozi kalon boshchiligida o`z vakilarini yubordi. Bundan oldiroq esa xon saroyini ayonlari Nasurullohxonga maktub yo`lab, Madalixoni Qo`qonda hech kim qo`lamasligini bildirgan edilar. Nasurullohxon xon elchilarini qabul qilib, ular oldiga og`ir shartlar qo`ydi. Chunonchi: Qo`qondagi msjitlarda uning nomiga xutba o`qitirish, Qo`qonda zarb qilinadigan oltin va kumush tangalarni amir nomidan chiqarish va shunga o`xshash shartlar bilan elchilani Qo`qonga qaytarib yubordi. Va takidladiki Muhammad Alixondi o`zi amir oldiga kelib muzokara qilishini.

Muhammad Alixon amir huzuriga borishdan qo`rqdi. Chunki saroyda unga nisbatan munosabatlar o`zgargan, xalq orasida esa norozilik kuchayib ketgan edi. Vaziyatdan qo`rqan Muhammad Alixon Qo`qoni tark etib 1000 ta sarbozini olib, mol-mulkini 100 ta aravaga yuklab Namanganga qarab qochdi. Ammo uning sarbozlari sodiq emas edi. Sarbozlardan faqat 3 tasi unga sodiq qoldi, qolgani aravadagi boyliklarni talab Qo`qonga qayti. Shundan keyin Qo`shbegi va Qozi kalon Amir Nasurullohxonni Qo`qonga tklif etdilar. Amir Nasurullohxonni 18 minglik qo`shini 4 soat davomida Qo`qoni oddiy axoli, ulomolar, ayonlar va boshqalarni mol-mulkini taladi. Bu paytda qo`qonda 60 ming axoli yashar edi.

Amir Nasurullohxon Qo`qon xonligidagi saroy amaldorlari va yuqori tabaqa vakilari, o`zi bilan keltirgan amaldorlar bilan favqulota kengash o`tkazib, unda Qo`qon xonligi taqdiri uchun amir farmoni o`qib eshitirdi.

1.Qo`qon xonligi butunlay Buxoroga tobe deb elon qilinishi.

2.Xonlikni davo qiluvchi barcha xon vlodlarini majlis paytida qatil etishga

farmoni oliy berilsin.

3. Amir uchun xavfli bo'lgan amaldorlar va yuqori tabaqa vakilari, agar qarshilik qilsalar Buxoroga olibketilishi e'lon qilindi.

Amirni farmoniga asosan asir tushgan Muhammad Alixon uning ukasi, Maxmud Sulton, Muhammad Alixoni ikki o'g'li Muhammad Amin va Muzaffar, xonning onasi Nodirabegim va xonning ikkita katta xotini qatil etildi.

Amir Nasurullohxon Qo`qonga Samarqand hokimi bo'lgan Ibrohim dodxohni noib va unga 6 ming qo`shini hamroh qilib, o`zi o`ljalarni 40 ta aravaga yuklab buxoroga qaytdi.[2.-B 48-49]

Xulosa qilib aytganda Muhammad Alixoni daxrida Qo`qon xonligi, Buxorodan ham, Xivadan ham katta hududlarni egalladi. Muhammad Alixon Qoshg`aragi musulmonlarga yordam beib, ularni himoya qilgani uchun buyuk unvon “ G`oziy” unvoni bilan ataldi. Mamlakatda ko`plab obodonchilik ishlarini amalga oshirdi. Lekin Muhammad Alixoni xatolaridan biri nafsini boshqara olmagan. Shuning natijasida oxir- oqibat ayanchli o`lim topdi. Agarda yomon yo`lga kirmasdan, yaxshi boshqarganda edi, axoli uning qo`lardi va Buxoro amirligi hujumiga uchramasdi ehtimol.

FOYDLANILGAN ADABIYOTLAR.

1. R.X. Akbarov. Qo`qon xonligi tarixi. Farg`ona 2015.145b
2. Ё.Косимов. Кукон хонлиги тарихи очерклари- тошкент – номонгон: 1994.135b
3. К.Ражабов, Насруллохон- Тошкент: Абу Матбуот- консалт, 2011.49b.
4. Муҳаммадҳакимхон тўра Мунтахаб ат-таворих- Тошкент: Янги аср авлоди, 2010. 716-b.
5. *Х. Н. Бобобеков. Кукон тарихи-Тошкент: “фан” 1996, 240 б.*